

Recuperant les arrels catalanes de Malta

Autor: Francesc Robusté

Data de publicació: 26-09-2025

En Francesc Robusté ens relata les seves impressions després de visitar Malta aquest darrer mes de febrer.

A primers de febrer del 2025, un grup de 23 persones vam visitar Malta amb En Jordi Bilbeny i la guia local Júlia Marave, una peruana casada amb un xef maltès i establerta a Malta. Aquest va ser el sisè viatge de redescoberta de la Malta catalana que organitza l'INH.

La descripció del viatge està ben sintetitzada en el recent article d'En Rafel Mollar (2025) i no cal repetir-la. L'article, que duu per títol "Perquè no ens confonguin més", reclama no deixar-nos "entabanar amb sopars de duro i fer-nos creure que allà no hi havíem estat mai, que el nostre suposat imperi marítim era de fireta".

Resum d'història i "forat negre"

A Malta, les primeres restes humanes trobades són del 5900 aC. Els temples megalítics són del 3850 aC. Després van venir els fenicis el 700 aC, els romans el 218 aC, el califat omeia (aglàbides) el 870 dC i el comtat normand de Sicília el 1091; comença el domini cristià i la integració de Malta al regne de Sicília.

Les Vespres Sicilianes (dos mil francesos i "güelfs" sicilians partidaris de la casa de Welf van ser massacrats la nit del 30 de març de 1282, el vespre de Dilluns de Pasqua) va ser una revolta contra els abusos dels francesos ocupants de Sicília (tributs abusius i comportament de tropes cruel i denigrant), generats pels recels i antipatia del Papa francès Climent IV davant de l'enfortiment del Casal de Barcelona amb el casament de Pere II el Gran amb Constança de Sicília el 1262.

El 8 de juny de 1283, el cap dels almogàvers Roger de Llúria guanyava el Combat de Malta i tant Malta com Gozo passaven a formar part del Casal de Barcelona.

El Papa Martí IV, successor de Climent IV, va declarar la Croada contra Catalunya el 1283-85, excomunicant Pere II el Gran, privant-lo dels seus regnes i investint Carles I d'Anjou com a rei de Sicília. Però l'exèrcit francès i el papal van ser severament derrotats a la batalla del Coll de Panissars el 1285. I el mateix Papa va salvar la vida per concessió de Pere el Gran.

A banda de Trípoli, l'arxipèlag de les illes Malta, Gozo (Għawdex, antigament Gozzo i en català medieval Goi), Comino (Kemmuna) i els illots Cominotto, Filfla i l'illa de Sant Pau, va ser lliurat per Carles I a l'Orde dels Cavallers de Sant Joan ("Sobirà Orde Militar i Hospitaler de Sant Joan de Jerusalem, de Rodes i de Malta") el 1530, després que els Cavallers perdessin l'illa de Rodes al setge dels otomans (1522), a mans del soldà Solimà I el Magnífic.

Napoleó, de camí a Egipte, va envair les illes el 1798, i hi va deixar un destacament de soldats francesos. En saquejar aquests les esglésies, van detonar una revolta popular que va expulsar els francesos, el 1800, amb ajuda britànica, napolitana i portuguesa.

Malta passa a ser un protectorat britànic i després colònia de la Commonwealth fins que es va independitzar el 1964 (any de la signatura de l'acord, que es va fer efectiva el 1974) i és un estat membre de la Unió Europea des del 2004.

Què va passar a Malta entre les Vespres Sicilianes (1282) i la cessió per part de Carles I al Cavallers Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem el 1530? Poca cosa trobem a la història oficial: "Les illes van estar dominades per successius governants feudals, inclosa la Corona d'Aragó".

De Yzaguirre (2008) ja indica que, en la historiografia oficial, la presència de la cultura catalana a Malta és un "forat negre": "La perspectiva històrica només es fixa en el moment inicial de les Vespres Sicilianes i en el final de la presència catalana, quan Carles I... va donar les engrunes malteses als cavallers hospitalaris". Ni la versió anglesa de la Wikipèdia ni l'Enciclopèdia Britànica no esmenten la presència cultural catalana.

Ignasi Dies (2017) comença a omplir aquest buit recordant que En Ramon Muntaner ens explica en la seva crònica com En Roger de Llúria, el cap dels almogàvers, esdevé vicealmirall de la flota siciliana i senyor de Malta abans d'emprendre l'expedició a l'Imperi Bizantí. Durant els següents 247 anys el Casal de Barcelona hi exerceix un domini polític i militar directe i s'hi traslladen moltes famílies catalanes, principalment comerciants, i s'hi estableix un consolat de mar el 1345.

En Dies descriu alguns edificis civils que encara es conserven d'aquest període inicial com la casa dels Desguanech o el palau Falzon i la muralla nord de Victòria o la primera defensa del fort de Sant Elm. Els cognoms dels pobladors catalans (Soler, Cardona, Abela, etc.) encara hi són presents.

En Josep Abela (2018) indica que qui va ser president de la república, George Abela (2009-2014), i la seva pròpia família, són hereus de la baronia d'Abella del Pallars Jussà (segles XI-XV), i adjunta un arbre genealògic que va presentar públicament el 2013 a La Valletta.

També En José Eduardo Abela (2022) descriu, en un extens article, la presència catalana a Malta del 1283 al 1530, i estableix una estadística de la freqüència dels cognoms d'origen català que perduraren en aquest àmbit durant els segles següents fins al segle XX.

Vam poder constatar diverses analogies i paral·lelismes amb aspectes culturals, arquitectònic, de disseny i lingüístics amb les Balears.

Fort de Sant Elm a La Valletta.

Paraules del maltès que podrien provenir del català

Segons el nostre oracle actual ChatGPT, "és probable que algunes paraules hagin arribat a través de l'administració i el comerç durant l'època medieval", i "alguns estudis suggereixen que hi podria haver influències en la toponímia i en

alguns costums jurídics medievals introduïts pels catalans durant el domini aragonès”.

Però, a l'hora de concretar, només ens en dona pocs exemples: Fanal (fanal, fanalet, llanterna), Granata (granada, magraner o fruita), Furjana (forana, suburbi o zona exterior d'una ciutat; potser el barri de Floriana a La Valletta podria tenir una connexió amb aquest terme), Ladra (lladre), Parmu (parma, un tipus d'escut petit en català antic i occità), Tarf (turf en occità i català antic, que fa referència a terra herbosa o coberta de gespa).

Cada cop la Intel·ligència Artificial és més humana i ens dona ànims: “El maltès és una llengua semítica amb moltes influències de l'àrab, l'italià i l'anglès, així que algunes expressions poden sonar familiars!

En canvi, dos anys d'ocupació d'un grapat de soldats francesos (1798-1800), dedicats més a espoliar que a governar no haurien d'haver deixat gaire empremta, però ChatGPT diu que hi ha paraules comunes que provenen del francès com Bon?u (bonjour, bon dia), Mersi (merci, gràcies), Eskuzani (excusez-moi, disculpi'm), Plaisir (plaisir, plaer), Avokat (avocat, advocat), Serenità (sérénité, serenitat), però també terminologia legal i administrativa com Tribunal (tribunal, tribunal), Gvern (gouvernement, govern) o Pulizija (police, policia).

Algunes d'aquestes paraules podrien provenir del català (per exemple, Gvern, és més proper a govern català que a gouvernement francès o government anglès) en comptes del francès.

Jo no soc filòleg i només citaré els experts, però no ens ha d'estranyar que es trobin influències catalanes en el maltès després de quasi 250 anys de domini del Casal de Barcelona, on el català va ser la llengua de la cultura, els negocis i l'administració de Malta. De fet, al revés: ens hauria d'estranyar si no les trobéssim.

De Yzaguirre (2008) exposa 150 mots maltesos que podrien venir del català. Pere Alzina (2011) descriu la influència de la llengua catalana en els noms d'ocell maltesos. Carles Biosca i Carles Castellanos (2017) comparen el maltès amb l'occità i el català als segles XIII-XV.

El filòleg Ignasi Badia (2004) ja apuntà les relacions entre el maltès i el català fa dos decennis, constatant que, en aquell moment, “mai no s'havia traduït cap obra catalana al maltès, mentre que les traduccions, indirectes, al català d'obres de la literatura maltesa, es redueixen a episodis aïllats i gairebé anecdòtics (una rondalla popular i uns quants poemes del poeta Oliver Friggieri)”.

Ignasi Dies (2017) assenyala com a petjada de cinc segles de presència catalana a Malta, un munt de mots maltesos que poden tenir ascendència catalana: abbokkament, andana, anell, armirall, benestant, ?elat, gwardarobba, illuminat, i?olat, kap, kurda, moll, mastrudaxxa (mestre d'aixa: fuster de les drassanes), moviment, nord, novell, porporat (cardenal), ru?injol, tirabuxù, etc.

En molts aspectes científics relacionats amb Catalunya, i especialment en aspectes de navegació i cartografia, el nostre referent clau és En Manel Capdevila, un pioner de l'enginyeria de sistemes i un savi. Al seu web www.histo.cat, hi ha milers d'articles, la majoria escrits per ell, sobre molts aspectes històrics d'arreu del món, però sempre amb algun vincle amb Catalunya. A banda dels articles al seu web “La vaca cega desconfiada”, ha escrit milers d'articles a la viquipèdia.

Fent la recerca <https://www.histo.cat/search/cat/Malta>, trobem 38 articles relacionats amb Malta impossibles de resumir aquí. Un d'ells (Capdevila, 2012) inclou 124 paraules malteses que poden provenir del català. Però n'esmentaré dues: una sobre el nom dels vents i una altra sobre un dels plats nacionals maltesos, el “pa amb oli” mallorquí que, a Catalunya, en diem pa amb tomàquet (a partir de l'arribada del tomàquet el segle XVI).

Capdevila (2021) descriu el ?ob? Biz-?ejt (hobz és pa i zejt oli, mots àrabs d'on es deriva el castellà aceite i el portuguès azeite), el pa amb oli o pa amb tomàquet maltès, indicant que és molt semblant al pa de pagès català i que es fa en forn de llenya i que s'elabora principalment a la ciutat de Qormi.

Per la seva rellevància, exposo la teoria d'En Manel Capdevila (2014) de què els noms dels vents al Mediterrani es van generar a Malta, punt on conflueixen els vectors de les direccions dels vents: “L'únic lloc del mapa on els noms dels vents “catalans-levantiscos” coincideixen amb les direccions que els hi donen el nom [...] és un punt situat prop de l'illa de Malta. Els noms en venecià, genovès, toscà i, fins i tot en lingua franca, són una mera italianització dels noms maltesos-catalans”.

A cada viatge a Malta, En Jordi Bilbeny va “descobrint” paraules en maltès que podrien tenir un origen català: els filòlegs tenen feina per endavant... Ens va sobtar que noms tant importants com la borsa de valors es digui Borza, quan no s'assembla gens a la denominació anglesa, francesa o italiana. En canvi, Borza i Borsa són força similars...

Redescobrint la Malta catalana

Hi ha molts articles sobre la relació de Malta (la seva història, cultura i llengua maltesa) amb Catalunya (Corona d'Aragó), però potser el recull més complet i amè que descriu aquesta relació és el llibre d'En Jordi Bilbeny (2022) Redescobrint la Malta catalana. Aquest llibre és una ampliació del seu article “A la recerca de la història catalana perduda de l'illa de Malta” (2018).

En Bilbeny sintetitza en el llibre descobertes seves com que els Inguanez maltesos són els Guanech catalans (Bilbeny, 2019a), com les d'altres investigadors com Pere Alzina (2011) sobre els noms d'ocells maltesos (sturnell, gawija, verdun, serra, bucaq).

A banda del pa amb oli, més conegut com pa amb tomàquet (?ob? Biz-?ejt) ja esmentat per Capdevila (2021), l'altre plat nacional és l'estofat de conill amb samfaina (Stuffat tal-Fenek 'Stil Antik'), exportat pels catalans que van anar a Malta, ja que el conill ve d'Hispania (terra de conills).

Estofat de conill amb samfaina (plat nacional, al Restaurant ta'Marija a Mosta) i vedella, pollastre i tonyina amb verdures (Restaurant Razzett I—Antik 1743 a Qormi).

En Bilbeny continua amb les múltiples evidències de relacions amb la cultura catalana a Malta: barretina, faixa i armilla, barret de palla, gonella (capa) de les dones, puntes i puntaires, senyera catalana, que a Malta n'hi diuen banderes (en plural) de Sant Jordi, juntament amb la creu, noms de peixos com el pagell, noms d'insectes com el suldat o el cranc granc.

Els darrers capítols del llibre, En Bilbeny els dedica a l'arquitectura, la vessant religiosa, esglésies i convents, l'enginyeria militar, els molins de vent, les festes, balls populars (sovint associats a balls turcs, però amb similituds amb balls catalans i mallorquins) i les processons, la guitarra i el sac de gemecs, i a Nostra Senyora de Sarrià (Bilbeny, 2019b).

La catedral de Sant Joan a La Valletta conté vuit capelles, cada una dedicada al sant patró de cadascuna de les vuit llengües o capítols de l'orde: Provença, Alvèrnia, França, Itàlia, Aragó (incloïa la corona d'Aragó i Navarra), Castella (incloïa Portugal), Alemanya i Anglaterra.

A banda de l'impactant quadre d'En Caravaggio, la decapitació de Sant Joan Baptista, de 1608, cal admirar el sostre, les parets, el terra i les vuit sumptuoses capelles. Vam trobar la làpida en català del pecador miserable (ell mateix s'anomena així) Nicolau Abrí Dezcallar (morí el 1794).

CoCatedral de La Valletta (pintures de Caravaggio i làpida de Nicolau Abrí).

Durant el viatge a Malta, la Gemma Pedragosa va anar fotografiant picaportes i en va fer una composició molt maca, que ha cedit per aquest article (foto).

Sorprenent empremta catalana

Jordi Manchon (2023) reflexiona que Malta ens pot servir de lliçó a Catalunya: Malta va aconseguir la seva independència al segle XX, i es pregunta per què els nostres governants no hi posen fil a l'agulla? Tots som conscients de la nostra complexitat política i social (complexitats fomentades i planificades), però també cal recordar les ocasions que s'ha esvaït el somni per manca de valentia o per traïcions internes.

No val la pena dedicar gaire temps als intents de Fernández (2022) de menystenir una realitat cultural forçant sarcasme en mots o adjectius clau al seu article groguenc "Malta fou una colònia catalana durant 500 anys", que va escriure com contraatac a la publicació del llibre de Jordi Bilbeny el 2022.

Adjectius, mots o expressions capcioses com "independentista", "colònia", "extravagant teoria", "separatista", "sota la bota d'un rei català", "tornada de (cargol) femella", "canvia la història", etc. no fan més que devaluar la seva professionalitat com a periodista. Indica irònicament que viatjant a Malta es pot "admirar l'arquitectura catalana, l'enginyeria militar catalana, els noms catalans"... És clar! Normal, no? El que seria rar és el contrari. El que és rar i sospitos és que ningú no esmenti fins fa pocs anys (un parell de decennis) el fort lligam de Malta amb la cultura catalana.

En Jordi Bilbeny (2023) explica els motius pels quals és tan poc coneguda l'empremta catalana a Malta: manca d'estudis, italianització de cognoms catalans, associació de la història als estats actuals, dificultat de reconèixer un país i cultura no associada a un estat, censura i raons d'estat, la confusió forçada entre la Corona d'Aragó (liderada per Catalunya) i el gentilici aragonesos en comptes de catalans, i l'associació forçada que a partir del Compromís de Casp, en haver-se trencat la nissaga dels Bel·lònides, el nou rei Ferran d'Antequera ja no era un rei català: m'agrada comparar la situació amb els reis francesos de la Monarquia d'Espanya: a partir dels Borbons, Espanya ja no és Espanya i passa a ser part de França?

Martí Crespo (2016) es sorprenia de les empremtes de cinc segles d'influència catalana a Malta a VilaWeb. Res sorprenent: cinc segles han de deixar empremta forçosament.

A mi, el que em sorprèn és que ni historiadors catalans ni maltesos tinguin recollit i ben documentat aquest vincle cultural, gastronòmic, lingüístic, arquitectònic i històric, i que els guies locals maltesos (òbviament, cap no parla català), continuïn parlant d'aragonesos i castellans només.

No sé què hem fet amb les ambaixades i consolats que es van desplegar per part del Govern de la Generalitat: no han de servir només per a establir vincles comercials. Un dels objectius principals ha de ser restablir i recuperar els vincles culturals i històrics.

Obviar la influència catalana i donar explicacions forçades, peregrines i inversemblants a certes coincidències, resta credibilitat a la professió dels historiadors i afebleix la identitat dels maltesos. Només és explicable per ignorància o per malícia política (en aquest cas, segurament per raons d'estats, en plural).

Ens queda esbrinar el contingut de la Biblioteca Nacional de Malta (Biblijoteka Nazzjonali ta' Malta), creada l'any 1555 i que conté les col·leccions particulars de molts Cavallers de Malta, així com els manuscrits d'aquest orde. La seu a La Valletta és del 1776, obra de l'arquitecte Stefano Ittar.

El nostre oracle ChatGPT ens diu que "no disposem d'un catàleg detallat dels manuscrits en català presents a la Biblioteca Nacional de Malta... però és plausible que entre els seus fons es trobin documents relacionats amb l'administració aragonesa, correspondència oficial i altres materials de l'època que podrien estar redactats en català".

Que bé que va confondre la Corona d'Aragó amb el gentilici territorial per esborrar qualsevol petjada catalana! Caldrà educar la Intel·ligència Artificial ara que veiem que cada cop és més humana: ja ens tracta de "companys" i es preocupa pels nostres sentiments.

Malgrat que, segurament, el foc de la censura ja haurà purificat els seus fons, sabem que no hi ha crims perfectes. Amb paciència, tenacitat i constància, segur que podem fer que surtin a la llum troballes significatives: només que es trobés un manuscrit incunable rellevant, escrit en català de versions que oficialment són sempre en castellà o italià, segur que seria molt interessant. Això comportaria un viatge específic d'uns dies d'estudi per a detectar i inventariar els llibres

valuosos... i molt més temps per a llegir-los i interpretar-los (naturalment, amb els permisos i autoritzacions adients).

Casa de Catalunya (House of Catalunya) a La Valletta.

Finalment, a la Casa de Catalunya (House of Catalunya, no House of Catalonia, tot un detall de cortesia i reconeixement) a La Valletta es va signar el tractat d'independència de Malta, el 1964. Aquella signatura era prou important i singular com per a fer-la en un lloc emblemàtic i molt vinculat a les arrels històriques i culturals de Malta. Amb més de 360 esglésies i catedrals, dotzenes de forts, ciutadelles i palaus, amb 8 albergs dels Cavallers Hospitalers... hi havia moltes opcions de llocs per signar aquest tractat. Però és significatiu que escollissin, com a seu per a signar-lo, la Casa de Catalunya.

Jo no crec gaire en aquestes curiositats o casualitats: com a bon enginyer, crec en la causalitat. Ara només cal que les institucions tant malteses com de la resta dels estats actuals amb vincles històrics amb Malta (Regne Unit, Itàlia, França, i Espanya) tinguin prou dignitat i grandesa com per explicitar i divulgar aquest vincle amagat amb un país i una cultura actualment sense estat.

Francesc Robusté